

Hvad er zionisme?

– en indføring

af Michael Brenner

Oversat af Jens Ellekær

Kilde: Bundeszentrale für politische Bildung, 28.
marts 2008

Michael Brenner er professor for jødisk historie og kultur på Ludwig-Maximilians-Universität München. Af Brenner er på dansk udgivet ”Jødernes historie” (Ellekær 2013).

Oprindelserne til den zionistiske bevægelse

Zionismen trådte først sent ind på de nationale bevægelers scene. Ideen om jødernes tilbagevenden til deres historiske hjemsted er imidlertid så gammel som deres spredning. Allerede inden ødelæggelsen af Det Andet Tempel i år 70 e.v.t. levede der jøder i diasporaen, som dengang strakte sig fra Egypten til Lilleasien. Med tabet af deres religiøse og nationale helligdomme og afslutningen på enhver politiske suverænitæt blev jøderne til et diasporafolk par excellence. Deres vigtigste skrift efter den hebræiske Bibel, den på aramæisk skrevne Talmud, opstod i Babylon. Jødernes betydeligste filosofiske skrifter i middelalderen blev skrevet af Jehuda Halevi og Maimonides på arabisk i Spanien og Nordafrika. I det 18. århundrede hørte Moses Mendelssohn til blandt det tyske sprogs fremtrædende tænkere.

Trods denne tætte forbundethed til deres omverden mistede jøderne hen over århundrederne ikke deres følelsesmæssige binding til det land, de kaldte Israel, og som romerne som straf for jødernes opstand med en mindelse om folket filistrene betegnede Palæstina. Endnu i bibelsk tid hed det

i Salme 137: ”Hvis jeg glemmer dig, Jerusalem, så gid min højre hånd må lammes.” Og ved Babylons floder sad ifølge salmisten de fordrevne og græd, når de mindedes Jerusalem. Selv om vi ikke kan dokumentere disse legender historisk, så fik de i hvert fald en enorm indvirkningshistorie på de senere århundreders jøder, som reciterede og indoptog disse vers. Fra alle spredningens fire hjørner bad de – vendt mod Jerusalem – tre gange dagligt for deres tilbagevenden til Jerusalem, som blev symboliseret ved bjerget Zion. Bevægende digte fra middelalderen bevidner den vilje til tilbagevenden, som enkelte jøder gang på gang opfyldte. Hvis de ikke drog til Palæstina for at leve, så dog i det mindste for at dø dér. Dette gjorde sig gældende for en del af middelalderens spanske jøder, og selv Moses Mendelssohn navngav sit vigtigste religionsfilosofiske skrift ”Jerusalem”.

Jødernes emancipation

Med indledningen på jødernes integration i deres omverden begyndte deres indstilling til det historiske hjemsted at ændre sig. Som følge af den amerikanske uafhængighed og Den Franske Revolution blev jøderne for første gang i fuldt omfang accepteret som borgere i de stater, hvori de levede. I løbet af det 19. århundrede blev jødernes emancipation i de øvrige af Vest- og Centraleuropas stater gennem en langvarig proces ligeledes en realitet. Nu definerede de sig som tyske eller franske statsborgere af jødisk tro. Princippet fra Den Franske Revolution, der blev formuleret i 1789 af grev Clermont-Tonnerre, lød, at jøderne skulle mødes ikke som nation, men alle som individer. Med andre ord: De skulle ikke længere anses som en kollektiv nation inden for en anden nation, hvorimod deres jødedom skulle defineres på ny på et rent konfessionelt grundlag. De tyske jøder gjorde dette på samme vis som de franske og de amerikanske. Dertil hørte også, at man afsvor viljen til tilbagevenden til den bibelske oprindelses land og ene og alene underordnede sig almenvellet i det land, hvori man levede, og med hvilket man identificerede sig.

De ord, som kantoren udtalte i midten af det 19.

århundrede i anledning af indvielsen af en ny synagoge i Charleston i South Carolina, er typiske for den ny holdning: ”Denne synagoge er vort tempel, denne by vor Jerusalem, dette lykkelige land vort Palæstina.” Tilsvarende ord hører vi fra de tyske lande, hvor eksempelvis Düsseldorf ved Rhinen nu blev betegnet som ”vort ny Jerusalem”. Disse og tilsvarende ord var alvorligt mente; Europas og Amerikas jøder ønskede at integrere sig og blot bevare deres forfædres tro. Således som kristne tyskere gik i kirke om søndagen, således skulle jøderne gå i synagogen om lørdagen. De øvrige forskelle skulle langsomt træde i baggrunden eller helt forsvinde.

Udgrænsning af jøderne

Den forventede samfundsmæssige integration af jøderne blev imidlertid i løbet af det 19. århundrede vanskeliggjort af stadig nye forhindringer. Gennem lang tid var det lovmæssige begrænsninger i ligeberettigelsen, der stod i vejen. Da disse faldt bort, opstod der et nyt, racistisk motiveret jødehad, der tillagde sig det pseudovidenskabelige navn af ”antisemitisme”. Dette i grunden misvisende udtryk hørtes første gang i 1879 under en debat om journalisten Wilhelm Marrs jødefjendtlige skrifter. Samme år gjorde den konservative historiker Heinrich von Treitschke jødehadet salonfæhig, idet han i et bidrag i de velansete ”Preußische Jahrbücher” advarede mod en stærk indflydelse af fremmede i Tyskland fra ”strømpe-sælgende ynglinge”, som angiveligt strømmede til fra øst. I denne sammenhæng faldt for første gang udsagnet ”Jøderne er vor ulykke”. Omtrent samtidig stiftede en hofprædikant for Kejser Wilhelm I et ”kristeligt-Socialt Arbejderparti”, som forsøgte at fravriste Socialdemokraterne arbejderne. Da dette mål ikke kunne opnås, vendte det sig frem for alt mod de småborgerlige lag og skrev udgrænsningen af jøderne fra samfundet på sine faner. Alt dette skal ses i en større sammenhæng: Allerede i 1850 havde Richard Wagner (indledningsvis stadig anonymt) tordnet mod ”jødedommen i musikken”, og ligeledes i midten af århundredet havde tidlige

franske socialister identificeret jøder som kapitalister. Karl Marx, der var født som søn af jødiske forældre, men som barn blev kristeligt døbt, fulgte villigt denne argumentation.

Moses Heß

Moses Heß, der var en nær fortrolig af Marx, delte ikke denne kritik af jøderne. Deres fortsat beklagelsesværdige situation førte jøden fra Bonn tilbage til det forhold, at de ikke besad nogen egen stat. Under indtryk af den italienske *Risorgimento* forfattede Heß i 1862 sit skrift ”Rom og Jerusalem”. Således som det var lykkedes italienerne at bygge en ny stat omkring Rom, så kunne jøderne oprette deres nye rige rundt om Jerusalem. I den forbindelse var den racistisk begrundede antisemitisme allerede i 1860’erne Heß’ vigtigste motivation til at forlade Europa: ”Tyskerne hader i mindre grad jødernes religion end deres race, og i mindre grad deres ejendommelig tro end deres ejendommelige næser”, skrev han i sin bog.

Situationen i Østeuropa

I Østeuropa var situationen for jøderne en helt anden. Her udeblev emancipationen. Jøder blev ikke integreret som russiske statsborgere af jødisk tro. De forblev en del af et jødisk folk, som oprettholdt sit eget sprog (jiddisch) og adskilte sig gennem sin klædning og sine kulturelle traditioner fra den polske, ukrainske og rumænske omverden. Mens jødernes økonomiske situation i Vesten forbedredes på afgørende vis, levede de væsentligt talrigere jøder i Østeuropa i stor fattigdom. Dertil kom især omkring slutningen af det 19. århundrede pogromer, voldelige optøjer mod det jødiske mindretal, som ofte blev tolereret af zarrigets myndigheder. Blandt de dannede jødiske lag opstod der en oplysningsbevægelse (*Haskala*), som genoplivede det hebræiske sprog som et moderne litterært sprog. Hebræisk var aldrig uddødt, men blev anvendt i bønner og tillige i det daglige studium. Nu skrev forfattere deres romaner og digte i et moderniseret hebræisk, som også atter skulle

blive anvendt som dagligdags sprog.

Leon Pinsker

Efter at jøderne i zarriget blev udpeget som syndebukke for mordet i 1881 på zar Alexander II, og en bølge af pogromer rystede de jødiske menigheder, fik ideen om en oprettelse af en jødestat opsving. Som i tilfældet med Moses Heß kom det pludselige opråb også her fra en velintegreret jøde, som i den ny antisemitisme så sig truet i sin stilling. Leon Pinsker, en anset jødisk læge fra Odesa, reagerede med sin pamflet *Auto-Emancipation* (1882) direkte på pogromerne. Pinsker betragtede eman-

ipationen som slået fejl og krævede i stedet jødernes selvemancipation som nation. Hvor nøjagtigt, de skulle finde deres hjemsted, lod Pinsker indledningsvist stå åbent og tænkte sige så meget på Argentina som på Palæstina.

Den fejlslagne emancipation i Vesten med den ny trussel om en racistisk farvet antisemitisme samt fastholdelsen af de nationale kendetegn hos jøderne i Østeuropa på baggrund af en økonomisk og politisk krise var ved slutningen af det 19. århundrede den politiske zionismes fødselshjælpere. Dens vigtigste mål var oprettelsen af et nationalt hjemsted for Europas truede jøder.

Forlaget ELLEKÆR ApS
Holbergsgade 13
4200 Slagelse
www.ellekar.dk
Publiceret april 2024
Grafisk udformning: Dorte Pugliese

Dette skrift er licenseret under en
Creative Commons Kreditering-
Ikkekommerciel-Ingen afledninger 4.0
International-licens.